

הייתי במצב ביש. נאלצתי לפנות לאחד מעורכי הדין הטובים בטהראן, בשם נוו-נהאל טהראני, שאותו הכרתי עוד מפריז. בבירת צרפת עזרתי לו פעמים אחדות, והוא חיפש הזדמנות לגמול לי. סיפרתי לו את סיפור המעשה. בין היתר ציינתי באוזניו שאותו אדון ק' (שמו שמור בזיכרונותי), מעל בשני מיליון תומאן מכספי החברה. ביקשתי מעורך הדין המפורסם לעשות כל שלאל ידו להעמיד את האיש לדין. הסתבר שעורך הדין הכיר את שם האיש ואת מעשיו הבלתי חוקיים. הוא הזמין עבורנו כוסות תה וכיבדנו בסיגריה. הוא המתין קצת ואז שאלני "ד"ר יקירי, האם אתה יודע כמה עלו לך התה והסיגריה?" לא הבנתי את דבריו כהלכה והשבתי בשלילה. הוא אמר: "כל אחד עלה לך מיליון תומאן. הרי תביעתך היא על סך שני מיליון תומאן". ואז הוסיף: "ראה את העניין כמחוסל. אדון זה ושותפיו כבר גנבו במקומות שונים מיליוני תומאן. יש להם די כסף לבזבז במשרד המשפטים, כך שלבסוף עוד תצא חייב. אני מוותר על דמי הייצוג שלי בסך 200 אלף תומאן. בזכות הקשר והידידות בינינו אני מבקש ממך, ידידי הטוב, שתראה את הפרשה כמחוסלת. צא מחר ומצא לך פרנסה אחרת". הודיתי למר טהראני ועזבתי את משרדו.

פרק ט'-ארץ ישראל: לבלוב תוך כדי מאבק

בשנים הקשות של מאבק יהודי ארץ ישראל להשגת העצמאות, היו בארץ ציון, סיני ואבנר, בניי, שלבשו מדי צבא. רעייתי, כרמל ואני היינו בטהראן, וציפיתי בכל רגע להגיע לתל-אביב. הלוחמים היהודים נלחמו בכל כוחם. קורבנות נפלו בדרך

למימוש עצמאות בארץ האבות. גם האצ"ל¹²¹ וארגונו של שטרן¹²² פעלו יום וליל. בקהיר נרצח הלורד מוין,¹²³ בבגדאד נפל השלטון בידי הערבים.¹²⁴ במצב הזה לא יכלו היהודים לקבל אשרה ולהגיע לבגדאד. הייתי חייב למצוא דרך אחרת להגיע לתל-אביב, שממנה התכוונתי לנסוע לאירופה להשיג שם סוכנות לשיווק תרופות עבור החברה שאותה יסדתי זה עתה.

החלטתי לנסוע לארץ ישראל דרך מצרים. לשם כך הייתי צריך לעלות על ספינה בנמל חיורמשהר, ואחרי דרך ארוכה סביב חצי-האי ערב (ערבסטאן) להגיע למצרים. אך גם להשיג אשרה למצרים לא היה עניין של מה בכך. המצרים חששו מפעולות מסוכנות של יהודים נגד הבריטים, שהיו מבוססים אז במצרים. הגעתי למשרד הדרכונים. מנהל המשרד גילה כלפי סימפטיה בזכות המתנות שהבאתי לו מכל נסיעה. בעבר היה המשרד הזה כמעט ריק, בדרך כלל. הפעם נוצר שם תור של מבקשי דרכונים. השרת שהכרתי הכניס אותי למשרד מחוץ לתור. ביקשתי מהמנהל שיטלפן לקונסול המצרי בעניין האשרות לי ולבני ביתי. הקונסול סירב תחילה ואמר, שלא בא בחשבון לתת אשרה למי ששמו כבר מעיד עליו שהוא יהודי, אך ראש משרד הדרכונים השמיע באוזני הקונסול איומים, באמצעות אחיו ששירת במשרד החוץ, ולבסוף הסכים הקונסול לתת לנו אשרות.

המצב באיראן היה מאוד לא יציב. הרוסים היו עדיין באיראן, וכל מי שצידד בהם היה צפוי להטרדות. האנגלים היו מעורבים בענייני הפנים של איראן. הם עצרו והגלו את כל מי שרצו. בין אלה שנעצרו על-ידם היה זאהדי,¹²⁵ שבאותם ימים היה אלוף-משנה (וכעבור שנים, הגיע לדרגת 'סֶפְהֶבֹד' וירש את ד"ר מוצדק).¹²⁶ הוא נעצר בעיר אספהאן והוגלה למעצר באוץ ישראל, בעמק לטרון.¹²⁷ לא היה פשוט לעזוב את איראן בימים

כל כך סוערים.

לחזורמשהר הגענו ברכבת. עלינו על סיפונה של ספינת מסחר מצרית. היא הייתה קטנה ולא היו בה נוסעים אחרים מלבדנו, שכן, לא הייתה זו אוניית נוסעים. שהינו בים במשך שבועיים ימים. האונייה עצרה בכמה נמלים, לצורך פריקת וטעינה של סחורות ומטענים. עברנו מהמפרץ הפרסי לאוקיינוס ההודי, שם נתקלנו בים סוער וגלי. לאושרנו הסערה נמשכה פחות מיממה. בבוקר שלאחר אותו לילה, כשהתעורר כרמל בן השבע, שאל "אבא! אנחנו עדיין בחיים?" נישקתיו ואמרתי "בעזרת השם כמובן". במימי האוקיינוס ההודי ראינו דגים מוזרים וכרישים גדולים. הספנים שחטו מדי יום כבש והתפטמו כהוגן.

האונייה הגיעה לפורט סעיד. עוד לפני שירדנו אל החוף ראינו שוטרים מצריים עלו על האונייה. אחד מהם דרש דרכונים. הצגנו אותם. ברגע שהבחין בשם משפחתי הרים גבות ושאל בפליאה "יהודי בשם לוי מחזיק באשרה מצרית?" השבתי בחיוב. הוא דרש שאתלווה אליו. נכנסנו למפקד המשטרה, וגם הוא הביע תמיהה על כך שקונסול מצרי הנפיק לנו אשרות. השיחה התארכה. ביקשתי התחשבות, והבטחתי שאני, אשתי וילדי לא מתכוונים להישאר זמן רב במצרים. הוא לא השתכנע. לבסוף סוכם ששני שוטרים מצריים ילוו אותנו עד גבול פלסטין. השוטרים, אכן, ליוו אותנו לגבול ושם נפרדו מאתנו. המצרים היו חייבים לנקוט אמצעי זהירות, מפני שחששו מלוחמים יהודים.

הגענו לארץ ישראל והתגוררנו בתל-אביב. המאבק של הלוחמים היהודים כנגד כוחות הכיבוש הבריטיים גבר מיום ליום. האנגלים התייחסו בחוסר רחמים כלפי הלוחמים. שני בניי הלוחמים, אבנר וסיני, נתפסו יום אחד בידי האנגלים. אבנר

שוחרר לאחר חקירה וחיפושים, אך סיני נלקח למקום בלתי ידוע. המעצר היה קרוב למקום מגורנו, ואשתי רדפה זמן-מה בצעקות ובבכי אחרי הגיפ של האנגלים שבו הוסע סיני. הריצה לא הניבה תוצאות. מעצר זה שיבש לנו את החיים. לא ידענו מה לעשות. המצב לא אפשר לנקוט צעדים, אלא לקוות ולהתפלל. לשמחתנו גם סיני שוחרר כעבור זמן-מה.

נסיעה לאירופה

בינתיים הלכו העניינים ונרגעו. עליתי על אונייה בחיפה בדרכי לפריז. בטהראן הקמתי חברה לתרופות עם שותף מוסלמי בשם ד"ר טבי. עליי הוטל לנסוע לפריז וללונדון כדי להשיג סוכנויות לתרופות, אך בפריז לא הצלחתי בכך והמשכתי ללונדון. לא ידעתי אנגלית, ובבואי ללונדון גייסתי צעיר, יליד משהד, כמתורגמן, ושילמתי לו לירה ליום. עמדתי על סף ההצלחה ואז, יום אחד קיבלתי מכתב מד"ר טבי שבו כתב "כאן החלו לרטון ולהערים קשיים, כיוון שמוסלמי בוחר בשותפות עם ג'והוד". לאחר קריאת המכתב כתבתי לו כך "עד שעה זו הייתי שותפך, אך מעתה ואילך חדלה השותפות בינינו להתקיים".

החלטתי להמשיך בכוחות עצמי. המתורגמן המשהדי שלי נעלם מן האופק. לא התייאשתי. ניגשתי למשרדי הסוכנות היהודית, הצגתי את מכתב ההמלצה של בן-צבי, וביקשתי שיעמידו לרשותי מתורגמן - וכך היה. הוא ליווני לכל מקום שביקשתי. התיידדנו ושרר בינינו אמון. לאחר מכן הסקתי שהוא ממלא שליחות מטעם 'הארגון'.¹²⁸ יהודי לונדון ערכו הפגנות רבות-משתתפים נגד מדיניות

ממשלתם בעניין ארץ ישראל. אחת ההפגנות נערכה בכיכר טרפלגר והשתתפו בה כעשרים אלף איש. הם נשאו סיסמאות בגנות שר החוץ הבריטי בוין,¹²⁹ השמיעו קריאות זעם ונשאו נאומים נלהבים. באותו יום הייתי חולה וקדחתי מחוס, אך הצטרפתי למפגינים ורווייתי נחת וגאוה מהסולידריות היהודית.

נשארתי זמן-מה בלונדון ומשם המשכתי להולנד. השגתי בה סוכנות למכשירים רפואיים ולתרופות. הגם שמגמתי הייתה להשיג מקורות פרנסה והכנסה למשפחתי, השתדלתי שמקורות אלה יישאו בחובם תרומה לרווחת הציבור באיראן, שברובו המכריע היה משולל תנאי היגיינה ראשוניים. לרופאים חסרו תרופות נחוצות, המנתחים היו חסרים כלים ומכשירים לניתוחים. שאבתי עידוד מפעולותיי בעיקר בעת שזוכרתי בשנות חייו האחרונות של אבי המנוח, שאז נאלצנו פעמים אחדות להידרש ליטובותי של חברות תרופות בלונדון ובפריז להשגת תרופה מסוימת. בהולנד, כמו בלונדון, עוד ניכרו היטב עקבות המלחמה - בניינים הרוסים, גשרים שנחבלו או נהרסו וכד'.

במפעל התרופות 'ארגנון'¹³⁰ מסרו לידי שאלון שעסק בעניין המסחר בתרופות באיראן, בהיטלי המכס, בחוקי משרד הבריאות, בתצרוכת התרופות באיראן ועוד. לצורך התשובות העמידו לרשותי מכונת כתיבה. עניתי בצורה יפה ונקייה והגשתי כנדרש. העבודה, אכן, עשתה את הרושם הדרוש ובקשתי נתקבלה. האמת היא, שלא התכוונתי להישאר באיראן תקופה ארוכה ולנהל בעצמי סוג זה של ייצוג מסחרי. ישראל הייתה במשבר, ובניי חיו שם ושילבו לימודים ומאבק, הייתה חייב לשוב לתל-אביב ולהיות עִמם. לאחר שנאלצתי להיפרד מד"ר טבי מצאתי שותפים יהודים שניאותו לשתף פעולה עמי.

העבודה התקדמה באורח משביע רצון.

אחרי כמה חודשים עליתי בנמל מארסיי על ספינה, שיעדה היה אלכסנדריה. בדרך נתקפתי בכאבים חזקים בכליות, ייתכן שבגלל המזון שאכלתי באונייה. הכאבים היו כל כך חזקים, עד שלשמע צעקותיי החזקות נחלצה לעזרתי אישה זקנה, שהתברר שהיא יהודיה ושמה מדאם פאקוב. נלקחתי לטיפול בבית-החולים של האונייה. גם הפעם עלו על האונייה באלכסנדריה שוטרים מצריים מכיוון שהאונייה הובילה מאות יהודים שרצו לעלות לארץ ישראל, סוכם על ליווי משטרתי לכל הקבוצה בואכה גבול פלסטין.

הכאבים המחרידים מנעו ממני להצטרף לקבוצה. תוך כדי המהומה והאנדרלמוסיה נטשתי את בית-החולים של האונייה, ניגשתי לשוטרים ותיארתי להם את מצבי. עברה שעה והם הסכימו שאתאשפז בבית-חולים באלכסנדריה. דרכוני נותר ברשות המשטרה בכוונה להשיבו לי לפני הנסיעה לפלסטין. שני ימי אשפוז בבית-החולים שיפרו את מצבי, ואז יצאתי לכיוון תל-אביב.

בארץ ישראל באותם ימים הגיעו ההתנגשויות עם הבריטים לשיאן. אנשי 'הארגון' התנקשו בחיי קצינים אנגליים. בשנת 1947, שנה לפני הכרזת עצמאות ישראל, נסעתי לטהראן. סוכם שאשתי וילדיי יישארו בתל-אביב, ואני אחזור אליהם אחרי שאגמור את הסידורים ההכרחיים הקשורים לחברת התרופות.

השנים הקשות הרחק מהמשפחה

בטהראן הייתי בגפי. אומנם הייתי בחברת קרובי משפחתי, אך

אשתי והילדים היו בישראל. ביתי הלן נשארה בטהראן לאחר נישואיה וטיפלה בענייניה המשפחתיים. מטרת הייתה להקים חברת תרופות בשותפות עם כמה אנשים מהימנים, ולאחר מכן לשוב לתל-אביב. באותן שנות משבר לא הייתה לי אפשרות של ממש להתפרנס ולעבוד בישראל. אומנם מלחמת העולם באה לסיומה, אך להבות המלחמה יקדו בפלסטיין וגברו מיום ליום.

בידי הייתה הסוכנות האיראנית של חברת 'ארגנון'. חיפשתי שותפים שיחד אתם אוכל לבסס את עבודת החברה. ד"ר דרוויש פנה לשני אנשים נוספים בהצעה להצטרף והם, אכן, התגלו כאנשים מהימנים. בינתיים, ניגש אליי ד"ר טבי והשתדל לשכנע אותי לוותר על רעיון חיסול השותפות עמו, וביקש להמשיך לעבוד יחד מבלי להתייחס למחלוקות הדתיות בין יהודי למוסלמי. לא הסכמתי לכך בשום פנים ואופן. כשהוא ראה שאני רציני ודבק בהחלטתי, הוא אמר "אני נשבע בסבי (הוא היה סייד¹³¹)", שלא אשלם לך שאהי מכל מה שאני חייב לך. לך להתלונן במשרד המשפטים. תעשה כל מה שאתה רוצה".

ראיתי שאין טעם להסתכסך עמו, וויתרתי על המגיע לי. הוויתור שלי הפליא אותו והוא שאל "אתה מוכן לבוא ולחתום שאין לך כל תביעה?" תשובתי הייתה חיובית. ניגשנו לנוטריון ונתתי לו אישור רשמי. רציתי אחת ולתמיד לשים קץ לנושא המביש.

בהיותי רחוק מאשתי ומילדיי בחרתי להתגורר במלון בתנאי פנסיון. הקרובים אומנם הפצירו בי לגור אצלם, אך העדפתי לא להטריחם ואפילו לא לסעוד אצלם ארוחות צהריים או ערב. במשך היום עסקתי בתרגום פרסומי 'ארגנון' וביתר המסמכים והתעודות. עשיתי זאת כמעט לבדי. השותפים תרמו את חלקם רק בעניינים הכספיים. מכיוון שקשה היה לחזות את עתיד ההתקשרות, רצו השותפים לקבל מדי פעם את חלקם. וכדי

להפיח בהם תקווה, אני מצידי הייתי חייב להגביר את הפעילות. כדי לעמוד בתשלומים לחברת 'ארגנון' ולמנוע את ניתוק קשרים עמה, נאלצתי להשתמש באשראי האישי שלי לגיוס הלוואות מהבנק או מאנשים פרטיים. בהשקעה של מאמצים קדחתניים ובעבודת יום ולילה, התקדמו העניינים יפה מאוד. אלא, ששותפיי ציפו לקבל הכנסות נאות בהקדם, ותוך פרק זמן קצר, ולכן לחצו עליי עוד ועוד.

אריכות ימים בזכות כיבוד אב ואם

בימים ההם חלה החמרה בבריאותו של חותני אָקא זאעיי, שהפציר בי יותר מכל אדם אחר להתגורר בביתו. אשתו לא ידעה על מחלתו, סרטן הכבד, שהחמירה כל העת. מדי יום הלכו פניו ונעשו צהובים יותר, עד אשר בשבת אחת, שבה חל יום הזיכרון לרבי מאיר,¹³² הוא עצם את עיניו לנצח. בשבוע שבו פקדו רבים את ביתו לרגל השבעה נשארתי בבית כדי לעמוד לרשות המנחמים, ואילו הגיסים שלי הלכו לעיסוקיהם. היה זה מילוי חובה שהטילה עליי אחריות כבדה.

באחד מימי האבל הובא מולא¹³³ אחד לספוד למת. הוא דרש דרשה בזכות מילוי מצוות כיבוד אב ואם והגמול הצפוי לכל מי שממלא אותה - אריכות ימים. מישהו מהקהל שישב לידי אמר תוך כדי כך לחברו, שאין הוא מאמין שכיבוד אב ואם מזכה באריכות ימים. עובדה היא, שרבים שנהגו בניגוד לכך, זכו לחיות שנים ארוכות. לבקשת חברו לציין מישהו כהוכחה לכך, הוא הצביע על אדם קשיש מאוד שישב בקהל, וכולם ידעו על התנהגותו הגסה כלפי הוריו. אמר חברו "אם אתה סבור כך,

הסכת ושמע למה שאספר לך. יום אחד הגיע העירה נוסע שהיה צמא מאוד. נפשו ערגה לקצת מים צוננים. בשערי העיר הוא עבר בבית-קברות, שעל מצבותיו נחקקו מספר ימי חייהם של הנפטרים - לא יותר מעשרים עד שלושים ימים! הוא חשש להישאר בעיר, אך הצמא כפה עליו לשהות בה ולו לזמן קצר. בדרך פגש איש זקן שהביע נכונות לפתור את חידתו, ואמר שהוא אכן קשיש, אבל רק בן 21 יום. הנוסע ראה סביבו אנשים זקנים, בני שמונים ותשעים, ותמה לפשר הדברים. הזקן הסביר לו שבעיר נחשבים רק הימים השמחים והעליזים, כגון ימי אירוסין ונישואין, הולדת הצאצאים ואירועים מהסוג הזה. כל יתר הימים הם סתם סבל, טרחה וכאב ראש. האיש שסיפר את הסיפור אמר לחברו "בוא תגיד לי עכשיו בן כמה ימים האדם שעליו דיברת? גם אני מכיר אותו כמוך. אינני חושב שבכל חייו היו לו יותר משלושה-ארבעה ימים של ממש".

שיתוף הבנים בעשייה

בסופו של דבר נפרדו ממני השותפים בזה אחר זה. נותרתי לבדי. הגעתי למסקנה, שדי לי בשותפות עם אחרים, וכי אין הדבר כדאי. תוכניתי לשוב לתל-אביב כבר לא הייתה מעשית, אך ייצוג חברת 'ארגנון', שאותו השגתי בעמל כה רב היה חשוב בעיניי ולא רציתי לנטשו. לאחר כשנה בטהראן העדפתי לקרוא לאשתי ולבניי, מלבד לציון, לשוב חזרה לטהראן ולהמשיך להרחיב את החברה בסיוע הבנים.

שנת 1947. עצרת האומות המאוחדות החליטה לחלק את פלשתינה לשתי מדינות, האחת יהודית והשנייה ערבית.

המצב בארץ היה משובש לחלוטין. הבשורה על הקמת המדינה היהודית לוותה באיומים ובעוינות מצד הערבים. במלון שבו גרתי הייתי צמוד למקלט הרדיו במשך שעות. האזנתי לתחנות שידור שונות כדי לדעת על המתרחש בארץ ישראל. החששות נוספו לבדידותי. היה זה מצב מדאיג. שכרתי לשכה ברחוב נאסר ח'וסרו, ושם עסקתי בעניינים המינהליים במשך שעות היום. לא ידעתי מה ילד יום.

לפני שובה של משפחתי מתל-אביב לטהראן שכרתי דירה ברחוב פישר-אבאד. היא הייתה שייכת לרופא זרטוסטרי, ודאגתי לרהטה בכל הדרוש. בואם של בניי לווה בקשיים. ארגון 'ההגנה'¹³⁴ רצה לשגר אותם לשדות הקרב. ריח המלחמה מילא את האוויר. בני בכורי התכוון לכך ביתר מרץ ואף השתתף בפעולות, אך סיני ואבנר מילאו את המוטל עליהם, ולאחר מכן שבו לטהראן. עתה התגוררנו אשתי, הבנים ואני בדירה השכורה ברחוב פישר-אבאד. לא ידענו שקט, לא ביום ולא בלילה, נוכח המצב שהתפתח, שכן כבר הגענו לשנת 1948. ארצות ערב פלשו מכל צד למדינה היהודית שזה עתה נולדה. כל יהודי העולם היו במתח ובדאגה. בעזרת השם, הכול עבר בשלום. מכל מקום, את הבית והקרקע שהיו שייכים לי בישראל, מסרתי לידי אדם בשם אברהם חיים. גם הוא לא נהג בי ביושר ומוטב לא להיכנס לפרטים.

מועדון תרבותי ליהודי טהראן

בשנת 1947, בעודי בבדידותי בטהראן הרחק ממשפחתי, ובעודי נאבק בקשיים ובסיבוכים, נולדה בי המחשבה להקים מועדון

עבור יהודי טהראן. עד אז התרכזו כל חיי הקהילה רק סביב בתי-הכנסת. ביצוע של תוכנית כזאת חייב כמובן איתור מקורות מימון. מלאכה זו, הקודמת לכול, הייתה מעבר ליכולתי וגם הייתה יכולה להתקבל כניסיון לכוונת רווח. על כן נועצתי בכמה חברים ומכרים שאותם זימנתי, ובעזרתם גייסתי סכום של מאה אלף תומאן. המועדון הוקם בבניין בסמטת נוו-בהאר. היה זה אולם יפה ובכניסה תלינו את השלט 'קלוב סינאי'.¹³⁵

הכוונה הייתה להפוך את המועדון למרכז קהילתי שבו יערכו חגיגות אירוסין ונישואין, וגם למשוך צעירים, שהתחילו כבר להתקרב לקהל הלא-יהודי עד כדי נישואי תערובת, שמספרם הלך וגדל. רצינו שהצעירים יערכו במועדון תוכניות אומנותיות, ותוך כדי כך יכירו איש את רעהו. רציתי גם לצייד את המועדון בספרייה, ואף התחלתי לאסוף ספרים שיוכלו להועיל לצעירים. לעניינים המנהליים של המועדון נבחרה הנהלה, שבה נטלו חלק אלה שתרמו להקמתו. קיווינו שהמועדון יתפוס מקום ראוי בחברתנו ויהפוך למקור גאווה לציבור היהודי.

ביום שישי אחד הגעתי בשעת ערב למועדון, וראיתי שהמנהלים יושבים סביב שולחן ועוסקים בכל המרץ בהימורים. הופתעתי מאוד, ובטרונה אמרתי "פתחנו את המקום כמועדון תרבותי. יותר מכול רצינו שלצעירינו יהיה מקום טהור ונקי. אם לא תשימו מיד קץ להימורים, יהיה זה תקדים ובהדרגה יקבל המקום צורת קזינו".

תגובת האנשים למחאות שלי הייתה מכאיבה. אחד מהם צחק צחוק ציני, אחד הזמין אותי להצטרף למשחק, אחרים הגדירו את המעשה כשיעור לחיים לצעירים, ועוד אחד שאל "מה זה מועדון? האם זה לא קזינו?" ראיתי שאין טעם בוויכוח ואמרתי "אם אתם, ההנהלה המכובדת, מעדיפים שהמקום יתנהל כך,

שחררו אותי מהעניין". אחד מהם אמר לי, ספק ברצינות ספק בבדיחות הדעת: "לבריאות!" והוסיף לצחוק. הרכנתי את ראשי בצער ועזבתי בכעס את 'קלוב סינאי' לבלי שוב. לא חלף זמן-רב והמשקיעים מסרו את ניהול המקום לאדם אחר שהפך את המועדון לאחד מבתי-הקזינו הידועים של טהראן, שקרו בו כמה אירועים מבישים. דמי המפתח של הקזינו הרקיעו שחקים והגיעו מאורח יותר לכמה מאות אלפי תומאן.

שקט לאחר הסערה בישראל

לאחר שובם של רעייתי ושניים מבניי לטהראן, החלטתי להיעזר בבנים להרחבת הפעילות של חברת 'ארגנון'. סברתי, שבכך אקל על העם שסבל מצוקה קשה מבחינת אספקת תרופות. ציון היה בישראל. הידיעות משם היו קשות. בעבר היו הערבים ספקי המזון העיקריים, ובתום קרבות תש"ח נקלעו המנצחים למחסור במזון ובמי שתייה. נוצר מצב של כמעט רעב. למרבה המזל ובתבונה הצליחו ראשי מדינת ישראל לפתור את הבעיות האלה שהיו עלולות לגרום למקרי מוות. עזרה גם רוחם האיתנה של הישראלים. הסערה שככה וקשת בענן נראתה שוב בשמי ישראל.

בשנת 1949 החלטנו לבקר שוב בישראל. הפעם גם הלן נתלוותה אלינו. הגענו לשדה התעופה 'קלעה מורעיני',¹³⁶ כדי שהפעם נעשה את דרכנו בטיסה. המטוס היה מטוס בוכנה ישן, שכבר ברגע ההמראה נדם המנוע שלו. במומחיות רבה הצליח הטייס להנחית את המטוס תוך כדי טלטולים חזקים. הגענו לישראל. היינו עדים למהפך. השבים מן הגולה לארץ האבות

הפכו אדמות שממה וביצות לשדות מניבים ולשדמות ירוקות. בשנת 1951 מלאו ארבע שנים לשיתוף הפעולה ביני לבין חברת 'ארגנון' לתרופות. הם הזמינו אותנו להשתתף בקונגרס בינלאומי של סוכני החברה בעולם. לקחנו עמנו לאירופה גם את ד"ר דרוויש. כאשר יו"ר הקונגרס עמד על הוותק שלי ועל השתייכותי ליהדות, הוא הושיב אותי לימינו, ולו כדי לעורר בכך את כעסם של הסוכנים הערביים (שמו היה ד"ר זוואנברג). הסתבר שד"ר זוואנברג היה יהודי אדוק. רעייתו הקפידה מאוד על ענייני כשרות. לזוג היו שתי בנות מבוגרות. בימי מלחמת העולם השנייה נמלטו בני המשפחה לאנגליה מאימת הנאצים. שתי הבנות נישאו לגברים לא-יהודיים, דבר שהטריד מאוד את הגברת זוואנברג.

בשנת 1952 זכו התרופות של 'ארגנון' למוניטין בין הרופאים בטהראן. לפי תוכנית שהכנתי, הוטל על אבנר לפקוד את הרופאים ולעניינם בתרופות ששיווקו, בעוד שסיני התמסר לשיווק התרופות לבתי-החולים. כדי להכין את בני, אבנר, בתחילת דרכו לנהל שיג ושיח עם הרופאים, סברתי שעדיף ללוותו בפעמים הראשונות. הדבר היה בלתי אפשרי בטהראן עצמה, שכן, שם הייתי מוכר על-ידי רוב הרופאים, ולא רציתי להיות תועמלן התרופות שלהם. על כן שמנו את פעמינו לעיר המדאן. אך הופתעתי, כשהרופא הראשון שאליו הגענו הכיר אותי היטב. הוא היה יהודי, והכיר הן את שמי והן את קורות חיי. הדבר לא מצא חן בעיניי, ויותר לא התלוויתי לבני אבנר, שהספיק ללמוד את שהיה צריך. כשהעבודה נכנסה למסלול והתקדמה, נסעתי לערים נוספות כמו שיראז ואספהאן, ונפגשתי שם רק עם סוכני החברה. באותה עת הזמנתי וקיבלתי מתל-אביב משלוח של שיניים תותבות. הנציג בשיראז היה חייב לי

כסף על סחורה שסיפקתי לו, אך השתמט מהתשלום. נאלצתי לנסוע בעצמי לשיראז ונפגשתי עם הסוכן. הוא אמר שהשיינים קיימות, הציע להחזיר לי אותן והסכמת. הוא הזמין אותי להתלוות אליו. עשינו יחדיו דרך במשך כשעה, ומצאתי את עצמי בשכונה שקטה. הגענו לבית לקומה העליונה, אפלה למחצה, כשהחדרים הוליכו האחד אל האחר. פעמון אזעקה צלצל בתוכי. הרגשתי שאני נמצא במקום מסוכן. הגוי, היה בעל חזות גסה וקומה ופנים מאיימים. הוא היה יכול לחסלני שם ואיש לא היה יודע על כך דבר. פתחתי בריצה מטורפת. הוא רדף אחריי מסמטה לסמטה, ובפרצוף מפחיד שאל מדוע אני נחפו ורץ. אמרתי לו ששיניתי את דעתי. אני מעדיף לקבל את התותבות במשרד, שם אשב ואמתין לו. הוא לא הרפה. לבסוף התברר שכבר שיווק את התותבות, ואין לו מה להחזיר לי. במצב דברים זה נאלצתי להסתפק בסכום פעוט ולוותר על המגיע לי.

לימודי בני הצעיר כרמל

מניסיוני האישי בחיים היה לי ברור ומובן, שהאוצר החשוב שאדם יכול לצבור בחייו הוא השכלתו. אדם שילמד ויתמיד בכך עד לרמה נאותה, לא יחשוש מקושי בחייו. ואילו אדם חסר השכלה, לא יועילו לו נכסיו והונו. האדמה תפער תמיד את פיה מתחתיו ותיצור חלל ריק ומאיים. כך האמנתי, ולכן נושא השכלת ילדיי היה בראש מעיניי.

כרמל, צעיר בניי, למד שנים אחדות בפנימייה צרפתית, ועתה הגיעה שעתו ללמוד לימודים גבוהים באוניברסיטה. בהיותו נער

למד כרמל היטב עברית וצרפתית, ויכול היה לנהל בהן שיחה חופשית ורהוטה. אני עמדתי על כך שעליו להמשיך ללמוד בישראל, אך אשתי העדיפה שכרמל ילמד בשווייץ, ודעתה היא זו שגברה. החלטנו שכל המשפחה תיסע לאירופה, ואגב כך נרשום את כרמל ללימודים בשווייץ. עמדה בפנינו דרך ארוכה והרפתקנית. יצאנו לדרך במכוניתנו הפרטית. בדרך בין זנגיאן לבין טבריה ארע שיטפון עז. נתקלנו באדווארד, אחד מעובדי החברה, שהיה במסע פרסום ושיווק בטבריה, כשהוא תקוע בדרך בשל אותה סיבה.

רבים נקלעו לשם ללא מזון. חיי רבים מהם, בעיקר זקנים וילדים, היו בסכנה. בסופו של דבר נפתח הכביש, אך הוא היה מלא סחף. מכוניתנו קרטעה בקושי. בדרך נסדק המאייד, ואת זה הבנו רק כשהגענו לטורקיה. נוסף על כך, שמן ניגר מהמנוע ללא הפסק. צרות אלה מצאו את פתרון אחרי תיקון יסודי באיסטנבול. בדרך נחלצנו מאסון נוסף. באחד הלילות, בעודנו בטורקיה, חשתי שמשהו לא תקין. אמרתי לאבנר להפסיק מיד את הנסיעה, והסתבר אומנם שהגשר, שעליו עמדנו לעבור, נהרס, ובמקומו הונחו כמה אבנים. בעזרת אנשי צבא שהיו בקרבת מקום מצאנו דרך עוקפת ונסענו הלאה. מזג האוויר היה קר מאוד. מטורקיה המשכנו ליוון ומשם ליוגוסלביה, שם הופתענו לראות נשים שעובדות בעבודות קשות, גם בעבודות בניין. בלילה הגענו לגבול האיטלקי. נדרשנו להציג אשרות מעבר של ארגון האומות המאוחדות. אמרנו שיש לנו רק אשרות כניסה לאיטליה. לבסוף הורשינו להיכנס העירה.¹³⁷

לשווייץ הגענו בליל גשם. בחרנו להתגורר במלון בעיר לוזאן. למחרת ניסינו לרשום את כרמל בבית-הספר הטוב ביותר בעיר, אך התברר שיש להקדים ולהזמין תור להרשמה שנה מראש.

נאלצנו להסתפק בהרשמתו ל'קולג' מאיור'. בתום הסידורים
נסענו לתל-אביב.

כאב ראש שנגרם על-ידי מפגר

בתל-אביב גרם לי אדם בשם ש"כ (שמו המלא מצוי בדפי
זיכרונותי) כאב ראש, שכמוהו לא תקף אותי מעולם. ההיכרות
בינינו לא הייתה קרובה. האיש עסק בעיסוקים ושונים אך לא
הצלחתי בהם, ומצבו הביא אותנו לבקש מהאיראנים שחיו אז
בישראל הלוואות. מסתבר שמספרם של אלה שהלוו לו כספים
עלה על חמישים. הנושים לחצו עליו ללא הרף להשיב את כספם,
אך הוא דחה אותם מיום ליום. לבסוף שאלו אותו בצורה ישירה
מדוע אביו, איש עשיר מאוד בטהראן, אינו שולח לו כספים.
והוא השיב "הוא כן שלח! ודווקא המון כסף". לכשנשאל איפה
הכסף ענה "אבי שלח את הכספים דרך ד"ר חביב לוי. אך הוא
'בלע' אותם ואינו מעביר לי".

לא ידעתי דבר וחצי דבר על כך. היה זה למעשה משחק מרושע
ביוקרתי ובמוניטין שלי. עד שבאחד הימים, כשהייתי אצל ציון,
פגשתי אחד הנושים ואמר לי "אדוני הדוקטור! אתה אמללת
חמישים-שישים איש. מדוע אינך מעביר את הכספים של אביו
של ש"כ לידי בנו? לכל הפחות תן לי את חלקי". רק אז תפסתי
בראשונה מה מתרחש. נראה שאדם זה, שלא היה לו שכל של
ממש, המציא את הסיפור כדי לסלק מעליו את הנושים.

כמובן שלא יכולתי להישאר אדיש כלפי הדברים האיומים
האלה. יום אחד קיבצתי את הנושים בנוכחות ש"כ, והסברתי
לכולם במה דברים אמורים. כולם הבינו שמדובר בטענות סרק,

ואילצתי אותו להתנצל בפניי בנוכחות כולם. כאשר חזרתי עם כל בני משפחתי, לרבות ציון, מתל אביב לטהראן, אירע לי דבר, שעצם אזכורו מוכיח את דברי הנביא שלמה המלך כי "אין חדש תחת השמש".

שיוק השיניים התותבות שיובאו מתל אביב נמסר לצעיר בשם חיים, בנו של יעקב החנווני. הוא היה אדם שהרבה במעשי תרמית ובהפצת שקרים. בכל פעם שהגיע משלוח חדש הוא התייצב במשרדי, ולאחר דין ודברים קצר נערכה עסקה, והוא היה הולך לדרכו. הפעם, כשהודעתי לו שהוא יכול לבוא ולסכם עסקה, הוא הזמין אותי לבית-הקפה בתחילת רחוב לאלה-זאר נוו. התפלאתי. הוא הסביר: "מוטב שניפגש שם. זה גם חידוש וחריגה מהשגרה". נפגשנו בבית-הקפה וראיתי שהוא מפזר הזמנות ומפנק אותי במעדנים. בהתחלה חשבתי שזהו 'טריק' מצידו כדי 'לרכך' אותי במשא ומתן ובעמידה על המקח. אך הוא היה מלא שמחה והתלהבות וכלל לא הזכיר את העסקה. כעבור יומיים הוא טלפן שוב והציע לסכם את העסקה באותו בית-קפה. הבנתי שיש דברים בגו, והייתי סקרן לדעת במה מדובר. קיבלתי את הזמנתו והגעתי לבית-הקפה. הוא הזמין אותי שוב, ואז שאלתי אותו "חיים! תגיד את האמת. במה דברים אמורים?" הוא התחמק ממתן תשובה כנה, והביא נימוקים וטעמים 'חלשים'. אמרתי לו, שהוא לא יכול להוליכני שולל, ושמוטב שיגיד לי את האמת, כדי שאם יהיה צורך אחוש לעזרתו.

דבריי ריככו את חיים שאמר "האמת היא, שבעל בית-הקפה הוא מהעדה האשורית.¹³⁸ יש לו בת יפהפייה, שכבר התאהבתי בה. בפעמיים שבאנו לכאן, גם האב וגם הבת ראו אותי אתך. אני רוצה לשאת את הצעירה. אך אביה לא מוכן לתת לי תשובה

לפני שיראה את אבי. הוא רוצה להיות בטוח שיש לי אב מכובד. הוא אמר לי במפורש, שלא ייתן את בתו לבנו של כל חנווני ואיש מכולת. אם אבא של הבחורה ידע מיהו באמת אבי, הוא לא יסכים לקשר הנישואין. כשראיתי שכך המצב, הבאתי אותך לכאן, כדי שאראה להם איזה אב מכובד יש לי".

כששמעתי את הדברים, הם לא מצאו חן בעיניי בכלל. אומנם ריחמתי עליו, אך לא מפני שחיפש כבוד ויוקרה, אלא משם שהיה מוכן לוותר על דתו ועל אמונתו. הטפתי לו מוסר, ואמרתי שעליו להתחתן עם בת ישראל, אחרת הסוף יהיה מר ונמהר. בתחילה לא היה מוכן להשתכנע וחזר ואמר שאין הוא מכיר אף צעירה יהודייה שמתאימה לו לחיי הנישואין. לאט-לאט בפגישות הבאות הצלחתי לשכנע אותו לזנוח את הרעיון, ובעזרת אחת מהמכרות ערכנו היכרות בינו לבין בתו של יהודי מאספהאן, שאימה הייתה יהודייה מאחת ארצות ערב. השניים באו בברית הנישואין, הם חיים באושר ויש להם שני בנים ובת.

פרק י' - ראשית הזקנה

החיים חולפים מהר יותר ממה שאנו רוצים ומקווים. בשנת 1957 נסעתי ללוזאן דרך מילנו ופניתי לפרופסור שטריך, רופא עיניים שידוע בכל אירופה, כדי להחליף משקפיים. הוא הודיע לי שעניי לקו בקטרכט, אך עליי להמתין עוד כמה שנים, עד לניתוח. הייתה זו ראשיתה של הידרדרות הראייה שלי, ושל הצורך להיעזר במקל הליכה.

עניין ביש זה הביא בעקבותיו המלצה של רופאי לבדוק את רמת הסוכר. התברר שיש לי גם סכרת. לפניי לא חלה איש